

Az utolsó évek munkásmozgalmi Magyarországon.

Írta: GÉBER ANTAL.

I.

A múlt század hetvenes éveiben régi kisiparunk pusztulni kezdett, válságos állapotba jutott. Egy évtizeddel később a gabonaárak óriási esése folytán földmívelő népességünk viszonyaiban is kedvezőtlen változások következtek be. Allatvészek, a filloxera, a juhtenyésztés pusztulása, aztán később a sertésvész még jobban fokozták e bajokat. A földbirtok elaprózódott, sőt a népesség jelentékeny része birtoktalanná lett. Az ekként fölösen kínálkozó olcsó munkaerő azonban itthon nem talált foglalkozást. Gyárak alig keletkeztek, vagy ha igen – néhány tőkeerős osztrák alapítást kivéve – többnyire csak élehetetlenül tengődtek. Az általános közgazdasági depresszióval összeesett a közterhek és az életigények rendkívüli növekedése. A föld népe megindult tehát és százezrével vándorolt a tengerentúlra. Az ország szívében, a nagy magyar Alföldön, agrár-soczialista és communista tanok ejtették hatalmukba a lelkeket. A kis- és nagyipar bajai a munkásosztály viszonyait évtizedekig ugyanazon nyomorúságos színvonalon tartották leszorítva. Socialis bajok mutatkoztak tehát az egész vonalon, melyek orvoslására az államhatalomnak kellett közbelépnie. A paraszttmentés, a mezőgazdasági munkáviszonyok szabályozása, erőteljesebb iparfejlesztés, a

köztisztviselői fizetések rendezése voltak az actio legközelebbi céljai, melynek folytatását azonban az 1903-ban bekövetkezett politikai küzdelmek és válságok egyelőre megakasztották.

Ugyancsak 1902-ben kezdődött a munkásosztály nagyarányú küzdelme helyzete javításáért. Ez utóbbi indító okait, közvetlen előzményeit és lefolyását kívánom közelebbről megvilágítani.

I. A munkásviszonyok alakulása.

Az 1890-es évek túltermelése és ebből folyólag a világpiacra az értékesítés elé gördülő akadályok az ezredéves kiállítás után nálunk bekövetkezett nagyobb mérvű pangást körülbelül az 1902. év végéig nyújtották ki. Ezen évek alatt a pénz igen olcsóvá lett, minek következtében hitelszervezetünk nagyarányú fejlődésnek indult. A pénzintézetek ország-szerte elszaporodtak és tőkéiket hatalmasan gyarapították. Amint tehát az ipari alapításokat gátló fentemlített akadályok elhárultak, a pénzbőség a gazdasági fellendülésnek egyszerre oly hatalmas lökést adott, mely a mi viszonyaink között merőben páratlanul áll. E fellendülés egyik jele, hogy amíg 1901-ben a magyarországi gyárak 230.616 munkást foglalkoztattak,*) addig ezek száma 1904-ben már 286.172 volt.**)

A szaporodás tehát 55.556, vagyis 24%, ami évente átlag 18.508 főnyi, azaz 8% növekedésnek felel meg. E szaporodás annál nagyobbak kell hogy feltűnjék, minthogy az 1902-1904. évek csak a kezdődő fellendülés esztendei voltak. Ellenben az 1905-1907. években – holott éppen akkor a kivándorlás a legnagyobb mértéket öltötte – gyáraink munkáslétszáma még rohamosabban nőtt, úgy hogy bizonyára már a 350.000-et is meghaladta.

*) Az 1901-ben a Magyar Korona Országában fennállott gyárak üzemi és munkásstatisztikája. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. minister. Budapest, 1903.

***) U. a. 1904. évről. Kiadatlan.

Hozzáadva e számhoz mintegy 400.000, az öt-nél kevesebb és 150.000 az öt, vagy annál is több segédszemélyt foglalkoztató vállalatokban alkalmazott – mindössze tehát 550.000 – kisipari munkást,*) az összes ipari kereső népesség számát 900 ezerre tehetjük, ami az 1900. évi népszámlálás alkalmával talált 546.095-tel szemben kerekén 355.000 főnyi, azaz 39%, vagyis évente átlag 44.333 főnyi, azaz 8% növekedést jelent.

Ekként a munkáskérdés nálunk is a legnagyobb fontosságot nyerte.

Iparunk fejlődésének ugyanis alapja és előfeltétele, hogy kellő számú, munkaképes és jól képzett munkás álljon rendelkezésére. Ipar nélkül pedig nincs értéknövekedés, nincs tőkeszaporodás, nem fejlődhetik a kereskedelem, de különösen a mezőgazdaság, nem szaporodhatik a népesség és végül egy kulturállam szükségleteinek nincs fedezete.

A munkásviszonyok terén mutatkozó bajok elejét éppen abban véljük feltalálni, hogy daczára a munkások óriási szaporodásának, a mutatkozó szükséglet nem birt elegendő fedezetet találni, különösen pedig, hogy a fejlődéssel a munkások képzése nem birt lépést tartani.

A fellendülés első esztendeiben ugyanis, azaz 1902-től 1904-ig, az azelőtt nagyszámú munkanélküliek serege rohamosan felszívódott, illetve kivándorolt. A budapesti munkaközvetítő intézetnél a munkakeresők száma 1901. és 1902-ben még meghaladta a 84.000-et és az 1900-1906. évek átlagában is a 82.000-et. 1902-től azonban évről-évre csökkenés mutatkozott, míg 1907-ben már csak 67.199 munkás kívánta az intézet közvetítését igénybe venni.

A jelentkezők közül az 1901 – 1907. évek során 36,0, 39,6, 46-1, 47-8, 48'2, 54;8 és 507°/o kapott csakugyan munkát.**)

*) Hatvány József, az orsz. munkásbiztosító pénztár volt elnök-igazgatójának becslése »A munkásbiztosító reformja« című cikkében. (A Magyar Gyáriparosok Orsz. Szövetségének Hiv. Közlönye, 1908. évi 43. sz.)

***) A budapesti ipari és kereskedelmi munkaközvetítő intézet VIII. évi jelentése. 1907.

Az 1905-1907. években tehát már a munkáshiány egyre fokozottabb mértékben mutatkozott és mind súlyosabban nehezedett rá az iparra. Arra a kérdésre, hogy e hiány az ország mely részeiben és leginkább mely iparágakban volt észlelhető, a választ a tanult és tanulatlan munkásokra vonatkozólag elkülönítve kell megadnunk.

Tanulatlan munkások, azaz a nyers emberanyag hiánya tapasztaltatott mindenekelőtt az egész Felvidéken, különösen azonban Bereg, Ung, Sáros, Zemplén, Gömör, Abauj-Torna, Liptó, Trencsén, Nyitra és Pozsony vármegyékben. Azután Budapest és környéke következik, ahol tanulatlan női munkásokban is nagy hiány volt. Az ország többi részében azonban az emberanyag hiánya csak helylyel-közzel, vagy csak időnként mutatkozott. Leginkább a Királyhágón túl a Székelyföldön, továbbá a Tisza-Maros szögén. A tanulatlan munkások e hiányának oka többnyire a kivándorlás volt. E mellett azonban mint gyakori ok szerepel népünknek a rendes ipari munkától, a zárt műhely fegyelmétől való idegenkedése; azután különösen a tót, rutén és oláh nemzetiségekhez tartozó népnek rendkívüli igénytelensége, végül némely vidéken iszákossága, mely miatt az ipari munkára teljesen alkalmatlan.

A szakmunkások hiánya ellenben többnyire országos jellegű volt és az illető iparághoz, – különösen a vas-, fém-, bádogárú, villamossági, gép-, üveg-, kőmegmunkáló-, cementkőedény-, bútór-, bőr-, textil-, malom-, cukor- és sokszorosító-iparhoz – tartozó valamennyi telepet egyaránt érintette. Nevezetesen. vasöntő-, vasesztergályos-, szerelő-, lakatos-, rézműves-, reszelővágó-, villamossági-, bádogos-, fémdomborító-, ékszerész-, kőmegmunkáló-, üvegolvasztó-, fúvó-, tégelykészítő-, üvegcsiszoló-, foncsorozó-, üvegfestő- és cementmunkás, korongozó-, kőedényfestő-, asztalos-, bőrmunkás, szijgyártó- és bőrdíszmunkás; textilmunkás, hengervéső, hengernyomó, nőiruha-szabász, díszítő, keztyűszabász; malom- és cukorgyári munkás, végül szedő, tömöntő és nyomdai gépmester nem volt elég.

A tanult szakmunkások e hiánya természetesen ott, ahol ezen iparokhoz tartozó több ipartelep tömörült, így tehát első

sorban Budapesten és környékén, fokozottabb mértékben volt észlelhető/)

A tanult munkások hiányát első sorban természetesen az okozta, hogy munkásaink zöme a szakiskolázottságot és gyakorlati kiképzést nélkülözte. Nagy baj az is, hogy a szakiskolát végzett fiatalság tekintélyes hányada szintén nem megy szívesen művezetőnek vagy előmunkásnak, hanem inkább irodai alkalmazást keres. Más része pedig inkább mint kisiparos önállósítja magát. Gyakorlott munkást pedig minden vállalatnak magának kell nevelnie, és akkor jól kell ügyelnie, hogy más munkaadó el ne csábítsa őket. Azonban a szakképzetség ezen eredendő hiányán kívül a tanult munkások hiányát sajnos szintén a kivándorlás okozta. 1905-ben pl. nem kevesebb, mint 12.691, 1906-ban 15.109, 1907-ben szintén 15.200 ipari munkás és napszámos vándorolt ki. Ezek az összes kivándorlók 10-12%-át tették. A már kiképzett munkások nagymérvű kivándorlása mindenekelőtt a vas- és fémipari, továbbá a gépgyártási munkásoknál volt észlelhető. Ung vármegyében egy vasgyár tisztán ezen okból üzemét Va-ára korlátozta, Meczenzéről a kapakovácsok vándoroltak ki. Egy Gömör vármegyei acélgyár kivándorolt munkásai pótlására, illetve tanulatlan munkásai kioktatására styriai munkásokat hozatott. Csaknem valamennyi fővárosi vas- és fémipari, továbbá gépgyár, nemkülönben a szombathelyi, kassai, miskolci stb. gépgyárak azt panaszolták, hogy kitanult munkásaik Bécsbe, Grácba, vagy Amerikába mentek ki. A műszerkészítő-munkások kivándorlása főleg Németország felé irányult, minthogy ezen iparág ott óriási módon fellendült és szakmunkásokra nagy szüksége volt. Ugyancsak a kiképzett munkások nagymérvű kivándorlása volt észlelhető az asztalos-, bőripari, cipész-, szabó- és szücsmunkásoknál.

*) E cikk írója 1904-től kezdve a kereskedelmi ministeriumban folyt ipari és munkásstatisztikai munkálatokban részt vett mindaddig, míg e munkálatok 1908. év nyarán a m. kir. közp. statisztikai hivatalhoz tétettek át. Egy évig e munkálatok vezetője lévén, az 1906. évi baleset, az 1906. és 1907. évi sztrájkok, az 1907. évi október 10-iki országos munkabeszüntetés, az 1904. és 1906. évi üzemi és munkás-, végül az 1908. I. és II. negyedévi munkáslétszámról és munkáshiányról szóló statisztikát volt alkalma feldolgozni. Ezenközben az 1906. évi termelési és az 1908. évi sztrájkstatisztikai adatgyűjtést vezette és az itt leírt tapasztalatait ezen munkásságából merítette.

Meg kell jegyezni azonban, hogy e szakmunkások többnyire nem Amerikába, hanem első sorban Ausztriába, Németországba és más nyugati államba, azután pedig Romániába vándoroltak ki. Ezeket, tehát többnyire nem a lényegesen magasabb bérek csábították, hanem inkább a, kényelmesebb, a jobb megélhetés vágya.

A bányászatnak, nevezetesen a szén- és vasbányászatnak az iparral való szoros összefüggése és arra gyakorolt hatása folytán az itteni munkásviszonyok különös figyelmet érdemelnek. A mint az ipari fellendüléssel párhuzamosan növekedett a szén- és vasfogyasztás, a bánya- és kohóvállalatoknál is folyton fokozódó munkáshiány volt tapasztalható. A bányakapitányságok jelentései szerint a magyarországi érez-, kőszén- és barnaszénbányák, továbbá kohók munkáslétszáma az 1896-1900. évek átlagában még 66.858, az 1901-1905. évek átlagában azonban már csak 60.010 volt, és 1908-ban sem sokkal haladta meg a 63.000-et. Ha tehát a szén- és ércszükséglet roppant emelkedése mellett a bánya- és kohómunkások számának ily csökkenését látjuk, akkor nyilvánvaló, hogy a munkáshiány itt sokkal súlyosabban érezte hatását, mint az iparban. A hiány oka itt is az volt, hogy a bányavidékek népét, sőt magukat a már kitanult bányamunkásokat is a kivándorlás fogyasztotta. 1905-ben pl. 2.240, 1906-ban 1.146, 1907-ben 1.768 bányamunkás vándorolt ki. A hiány további oka, hogy a rohamosan megnövekedett termeléssel a munkásképzés itt sem bírt lépést tartani. Annál kevésbé, minthogy népünk a bányászattól még inkább vonakodik, mint az ipari munkától. Éppen ezért igen számos bányamunkás otthagya e foglalkozást és gyári munkásnak ment el.

Az általános munkáshiány 1907-ben érte el tetőpontját és még ugyanazon év utolsó negyedében bekövetkezett a gyors fordulat. A pénz-piaczon ugyanis hirtelen válság állott be. A forgótőke hiánya és rossz kereskedelmi conjunkturák folytán azóta a legtöbb iparágban újból gyengébb üzletmenet uralkodik. A munkáspiacz kereslete ellanyhult és a szükséglet nagyobb nehézség nélkül kielégítést talált. Az 1908. évben kitört amerikai válság is elakasztotta a kivándorlást, sőt a már kivándoroltak nagy seregét kergette haza. A kivándorlók száma az 1907. évvel szemben 167.489-ről 40.017-re apadt, úgy hogy ennél

még a visszavándoroltak száma is valamivel nagyobb volt, amennyiben 41.154-re rúgott. Igaz ugyan, hogy Amerikából leginkább azok tértek vissza, akik odakint is csak a leg-alantasabb munkákra alkalmaztattak és így bizony szakképzettséget nem igen hoztak magukkal. Mindazonáltal számos üzemnek – főleg téglagyáraknak, a felvidéki fűrésztelepeknek, azután néhány bányának – elegendő munkással való ellátását e visszavándorlás is megkönnyítette. Ugyancsak a a múlt évben azonban már számos vállalat munkáslétszáma jelentékenyen apasztotta és az el nem helyezhető munkanélküliek száma folyton nő. Ezidőszerint csak Budapesten ismét mintegy 20-25.000 munkanélküli sétál.

II. A munkahiány káros következményei.

Az itt vázolt folyamat a munkásosztály összetételében lényeges változásokat hozott létre. Mindenek előtt az otthon dolgozó munkások erős szaporodása állapítható meg. Azután a fiatalkorú és a női munkásoknak – különösen az 1905-1907. években – erősen fokozódott igénybevételére kell reá mutatnom, ami által a kevésbé megfontolt, az izgatásra inkább hajtó és lobbanékonyabb elem szerepe növekedett. Végül egyik mélyreható jelentőségű következménye a munkás - viszonyok ilyen alakulásának, hogy a gyárakat és műhelyeket a tanulatlan munkások nagy tömegei lepték el, amelyek a munkásosztály átlagos színvonalat erősen lenyomták és – még félig a föld m ívelésre támaszkodva – megbízhatatlan, állhatatlan, fegyelem-bontó elemnek bizonyultak. Éppen az a körülmény, hogy az ipari foglalkozásra áttértek jó része nem volt tisztán ipari keresetere utalva, úgy hogy ezeknek igényeikhez képest túl sok kereseti alkalom kínálkozott – lett számos visszásságnak szülő oka. így például bizonyos – különösen a megerőltetőbb és a tisztátalan – munkákra hazai munkaerő egyáltalában nem volt kapható. A kőbányákban a kőfejtést megerőltető munkának tartották. A vasgyárakban az öntőmunkától húzódoztak. Általában mindenféle gyárban a nehéz munkát és a teherhordást többnyire idegenek végezték. Az üvegolvasztásra nem lehetett szakmunkást nevelni, mert nem akartak a nagy

hőségben dolgozni. A tégláégető körkemenczénél sem akartak a hőség miatt dolgozni. A kőolaj finomító-, spódi- és enyvgyárakat a munka tisztátalan és bűzös volta miatt kerültek. Kazánok és főzőüstök tisztítását nem vállalták. Sör- és szeszgyárakban a malátapárolást csaknem kizárólag lengyel munkások végezték. A nedvesség miatt nem akartak kötél-, élesítő- és keményítőgyárakban dolgozni. Bőrgyárakban a bőrök tisztítását nem vállalták. Gyufagyárakban nem akartak kénnel és foszforral dolgozni, inkább csak famunkát kértek. A kézzel vagy akár géppel való téglakészítést cigánymunkának tartották, inkább csak földmunkát vállaltak, stb. Ugyancsak a fentemlített körülményre vezetendő vissza, hogy a munkások jó része a rendszeres munkát nagyon nehezen tudja megszokni. Egy alföldi gyufagyár munkásai pl. egész farsang alatt csak úgy szállingóztak a gyárba. Születésnap-, névnap, disznótor stb. mind megannyi ok volt az elmaradásra. Farsang alatt egyszer a gyár 3 napig szünetelni volt kénytelen. De a főváros tőszomszédságában lévő egyik pamutgyár igazgatója is panaszolta, hogy hazai munkásai ugyan tanulékonyak, de nem szeretnek nap-nap után a gyárba menni.. Néha napokig henyéltek, kényelmesen éltek.

Mintthogy mindenütt szükség volt munkásra, általános volt a panasz amiatt is, hogy azok nem állandók. Amint egy munkás egy gyárban kitanult, azt minden igaz ok nélkül ott hagyta, és másfelé, sokszor szándékosan más iparágban keresett foglalkozást. Mert unta állandóan ugyanazt a műveletet csinálni s ha pl. a fonó-üzemben dolgozott, rövid idő múlva bizonyára a szövő-üzembe kíváncszott.

Természetesen az ily megbízhatatlan és nem állandó munkások a szakmát nem tanulták meg, nem is voltak szorgalmasak. Kolozsvárit egy nagy vállalkozó a kőfaragó-üzemet beszüntette, mert a kész osztrák árukkal nem birt versenyezni. A magas munkabérek dacára ugyanis a munkateljesítmény rendkívül csökkent. Egy budapesti papirosnemű-gyár tulajdonosa korábban több idegen honos munkást foglalkoztatott. De amióta ezeket hazaiakkal pótolta, termelése 30%-kal kevesbedett. »Rengeteg papírnemű jön be Ausztriából – monda. e gyáros – a nyers anyag és a munkaerő ott sem olcsóbb, de az ottani munkások hasonlíthatatlanul productivabbak.«

Egy Heves vármegyei gombgyáros közlése szerint osztrák munkásai szakmányban másfélszer többet kerestek, mint magyar munkásai. Végül még egy fővárosi nagy gépgyár és vasöntöde igazgatójától vett adatomat közlöm, aki egy külföldi szabadalmat szerzett meg és azt a tapasztalatot szerezte, hogy a hamburgi gyár, mely ugyanazt a fajtájú gépet gyártja, munkásainak ugyan lényegesen kisebb szakmány-teteleket fizetett, mégis a hamburgi munkások keresete jóval több volt, mint a budapestieké. Így daczára a nagy távolságnak és a munkásoknak kifizetett összegek nagyobb voltának, a külföldi gyár helyben versenyez a magyar iparral. E példák is arra tanítanak, hogy áruforgalmi statisztikánk nem egy behozatali tételének növekedése nyilván csak a külföldi munkások nagyobb szorgalmával, nagyobb munkateljesítményével magyarázható meg. Viszont ez az oka, hogy számos munkaadó külföldi munkások behozatalával segített magán, mert ez bármily áldozatokkal járt is, még mindig gazdaságosabb volt, mint az olcsóbb, de nem szorgalmas hazai munkásokkal való dolgoztatás. Megjegyzendő, hogy még a tanulatlan külföldi munkásokat is azért részesítették igen gyakran előnyben a hazaiak felett, mert emezekkel ellentétben a külföldiek többnyire megtakarításra törekedtek és így pl. a téglagyárakban, fűrésztelepeken és kőbányákban szívesen dolgoztak szakmányba, vagy darabbér mellett. Egy nyugoti határmenti kőbányában pl. az olasz munkások szakmányban 5-6 koronát kerestek naponta, míg a hazaiak inkább megelégedtek 3-3.60 korona napibérrel.

A munkások állhatatlanságát különösen a nőket nagy számban foglalkoztató iparágak érezték súlyosan. Nálunk ugyanis a női munkások nagyobb része, amint férjhez ment, többé nem jár munkába. 1901-ben a gyári munkásnők 46.08%-a volt még férjes. Azóta ez az arányszám bizonyára alászállott. Ennek következtében évről-évre az üzemből sok munkásnő kilép és így 2-3 év alatt teljesen kicserélődnek. A munkaadók tehát folytonos munkáskeresgéléssel és oktatással bajlódtak, még sem volt soha elég kiképzett munkásuk. Némely helyen, mint pl. Budapesten vagy Győrött, ahol sok – az utóbbi helyen is 14 – túlnyomólag női munkásokat foglalkoztató gyár van, ez is egyik oka volt a munkás-hiánynak.

A tót, rutén és oláh nemzetiségek lakta vidékeken a munkáshiány egyik további oka volt e népek rendkívül alacsony fokon álló műveltsége és teljes igénytelensége. A kivándorlás által megritkított Felvidéken csak a legtehetősebbek maradtak itthon. Ezek nagyrészt írástudatlanok és az értelmiség oly alacsony fokán állanak, hogy önálló gondolkodásra, rendelkezésre teljesen képtelenek. Belőlük előmunkásokat vagy művezetőket nevelni lehetetlen. Egyébiránt a távollevők földjeit is művelik és az ipari munka révén kecsegtető kereset alig serkenti őket dologra. Azután meg a pálinkaivás öli meg őket és minden igényük csak addig terjed, hogy e szenvedélyüknek áldozhassanak. Fizetés után rendszerint napokig nem dolgoznak, sőt minden 2-3 heti munka után, vagy ha Amerikából pénz érkezett, hetekig elmaradnak. A tótoknál azonban még alantasabb színvonalon állanak a rutén és oláh munkások. Mindenekelőtt annyi az ünnepük, hogy már e miatt sem lehet velük rendes üzemet fentartani. Szintén igen iszákosak, rosszul táplálkoznak, rosszul ruházkodnak és ennek következtében kevésbé munkabírók. Bereg és Ung vármegyékben, amióta a hegyvidéki actio betevő falathoz segítette őket, ipari munkára többé alig mennek. Hasonló a helyzet Bihar vármegyében és a Tisza-Maros szögén.

Sajnos azonban, e viszasságok a Székelyföldön is gyakran találhatóak. A székely munkások között is pusztít az iszákosság és ezek is oly igénytelenek, hogy csak 1-2 koronát akarnak keresni, azután kimaradnak. Számos gyár hetenként csak 4-5 napig állott üzemben, mert a munkások már szombaton délben hazamentek a szomszéd községekbe és csak kedden, szerdán jöttek újból munkába.

A munkások állhatatlansága a mezőgazdasági munka idején még csak fokozódott. A mezőgazdasági, a jó Isten szabad ege alatt végzendő munka oly vonzóerővel bír és e vonzódás oly lelki sajátossága még mindig egész népességünknek, hogy az ipari munkások igen nagy része, még alacsonyabb bérért, sőt azt is tudva, hogy egész éven át keresetet nyújtó helye más, talán idegen honos munkással fog betölteni, a gyárat vagy műhelyt tavasszal habozás nélkül ott fagyja.

Legnagyobb a nyári munkáshiány, minthogy az itthon maradottaknak a kivándoroltak földjeit is meg kell művelniök, a Felvidéken, különösen azonban Trencsén, Liptó és Bars vármegyékben, ahol valósággal olyan mérveket öltött, hogy a vállalatok fennállását is veszélyeztette. Számos ipartelegen pedig az idegen honos munkások képezik az állandó munkástörzset, míg a hazaiak csak mintegy idénymunkások, akik a gyárban kitelelnek és tavasszal kilépnek. ,

Azonban e jelenség többé-kevésbé az ország minden vidékén észlelhető. Pl. Temes vármegyében a toploveczi kőbánya munkásainak 50-70%-a, a diósgyőri kincstári vasgyár, a pápai pamutszövőgyár, a sajó-kazai (Borsod vm.) és a bodonosi (Bihar vm.) kőszénbányák munkásainak 50%-a; a fogarasi papíryanag-gyár munkásainak 30-40%-a, a pozsonyligetfalui zománczóó gyár munkásainak 30%-a, a bányonyi (Heves vm.) kőbánya munkásainak 20%-a, a zernesti papírgyár és a pancsovai selyemfonógyár munkásainak 10-20%-a tavasszal ki szokott lépni.

Trencsén, Nyitra, Zólyom, Liptó, Bars, továbbá Ung, Bereg és Máramaros vármegyékből a munkások az Alföldre mennek a munkástelepekre, illetve mezei munkába. Nagyrésze ugyan aratáskor is csak napi 40 fillérrel keres többet, mint a gyárban. De ez igényeikhez mérten oly sok, hogy hazatérve még hetekig henyelnek. A vágújhelyi acélvillagyár vezetője panaszolta, hogy nemcsak napszámosai, hanem tanult lakatos munkásai is otthagyják tavasszal. Ezek az emberek november végéig lent vannak az Alföldön, úgy hogy pl. a Trencsén vármegyei maláta- és czukorgyárak addig szünetelni kénytelenek, holott az üzemet már szeptemberben megkezdhetnék, ha munkásuk volna. Egyébként Turócz, Trencsén, Liptó, Árva és Szepes vármegyékből a munkásokat Cseh-, Morva- és Gácsországokba, sőt az osztrák és porosz Sziléziába is kiviszik mezőgazdasági munkára.

Ugyanígy van a bányá- és kohómunkásokkal is. Illetve a Pécs vidéki, a bodonosi (Bihar vm.) kőszén, a dolha-róka-mezei (Máramaros vm.) vas- és más bányák munkásainak többnyire saját földjük van és ezek inkább azt művelik. A bányákba csak ímmel-ámmal egy kis mellékkeresetért mennek.

Ily körülmények között az üzem fenntartása sok esetben csakugyan nagyon nehéz. Számos ipartelep berendezésének sokszor több, mint fele 4-5 hónapig áll. Holott gyáraink túlnyomó része új létesítmény, melyeknél a beruházás és felszerelés törlesztési részletei nagy szerepet játszanak és amelyeknek ennél fogva minden erejükkel az üzem teljes kihasználására kell törekedniök.

Megjegyzendő, hogy a tulajdonképeni ipartól tavasszal az építkezések, a vízi, csatornázási és földmunkálatok is számos munkáskezet elvonnak, melyeket népünk még mindig jobban kedvel, mint a zárt helyiségben való ipari munkát.

A fentiekben már említést tettem az iszákosság elterjedéséről. Erre a kérdésre azonban még vissza kell térnem, mert az ipar szempontjából is sokkal figyelemreméltóbb, sem mint első pillanatra látszik. Ugyanis nem a műhelyekben, vagy gyárakban dolgozó bizonyos számú egyén betegségéről van szó, hanem arról, hogy egyes vidékek egész emberanyaga az 'iszákosság miatt ipari munkára nem alkalmas. Ha ezt megfontoljuk, csak akkor értjük meg, mekkora baj, ha az iszákosság éppen az ország legiparosabb vidékein, a kivándorlás által amúgy is megtizedelt lakosságú dunabalparti és tiszajobbparti országrészekben pusztít leginkább. Trencsén, Nyitra, Zólyom, Szepes, Abaúj-Torna, Sáros, Bereg és más felvidéki vármegyékben általános jelenség, hogy a munkások ünnep- és vasárnapok után vagy egyáltalában nem, vagy oly részegen jelennek meg a gyárban, hogy őket gépek mellé állítani nem lehet. Ugyanez a panasz Bihar vármegyében, a Tisza-Maros szögén és a Királyhágón túl az oláh nemzetiségű munkásokra. Van olyan vidék, ahol a szülők egyáltalában nem mennek dolgozni, csak serdületlen gyermekeiket küldik a gyárba, hogy azután ezek keresetét eligyák. Magyar vidékeken, hála Istennek, nem igen tapasztalható e baj.

Budapesten is jóval ritkább e miatt a panasz. Bár egy szavahihető gyárostól hallottam, hogy a munkások elitejéhez tartozó műszerkészítő munkásainak 10-15%-a szokott ünnep és vasárnapok után állandóan hiányozni, sokan pedig részegen jönnek a gyárba, úgy hogy e napokon a munkateljesítmény jóformán semmi. Éppen azon tulajdonságáért, hogy pálinkát nem iszik, a magyar munkásokat a nemzetiségiek

fölött mindenütt előnyben részesítik Érdemesnek tartom megemlíteni/ hogy Nagy-Biccén (Trencsén vm.) egy sörgyáros csakis pálinkát nem ivó munkásokat fogad fel és azóta – úgy-mond – az eredmény meglepő. Ismét sajnálattal kell azonban megemlítenem, hogy a pálinkaivás a székelyek között is erősen lábrakapott. Ezt bizonyára Romániában szokták meg, ahová nagy rajokban sűrűn kijárnak.

Balesetstatisztikánk azt mutatja, hogy a legtöbb (16.07%) baleset hétfői napon fordult elő. Viszont, hogy a baleseteknek csak egészen csekély része történt 9-10 órai, vagy még hosszabb munkábanállás után, ellenben 21.36% mindjárt az első 2 órán és 25.81% 3-4 órán belül. Ezeket az adatokat a fent előadottakkal egybevetve, azt a következtetést kell levonom, hogy nálunk a baleset gyakoriságára a túlságos mennyiségben fogyasztott szesz sokkal nagyobb befolyással van, mint a túl sok munka okozta lankadság.

Mindezeket, a kivándorlásból, a szakképzettség hiányából, a népnek a rendszeres ipari munkától való vonakodásából, állhatatlanságából, a tót, rutén és oláh munkások silányosságából és iszákosságából az iparra háramlóit bajokat betetőzte a megfelelő számú és szervezetű munkaközvetítők hiánya.

Pedig néhány szórványos példából is kitűnik, mily szükség volna ilyenekre. A győri pamutgyár pl. székely, a rózsahegy papíryanagygyár (161) erdélyi oláh, a diósgyőri vasgyár nagyszámú horvát és oláh, az ó-sinkai (Fogarás vm.) fűrésztelep tót, az iszkorongi (Hunyad vm.) fűrésztelep máramarosi rutén, verespataki meg topánfalvi oláh, az ugrai (Kis-Küküllő vm.) fűrésztelep horvát, a petrosényi kőszénbánya székely munkásokat hozatott. Hogy a munkásszükség által előidézett belső vándorlás mily mérveket öltött, arra vonatkozólag pontos statisztikai adatok nem állanak rendelkezésünkre.

Hogy azonban mégis némi képet alkothassunk magunknak erről, a népszámlálás meglehetősen elavult adataiból kikaptam a következőket: 1900 január 1-én: a duna-balpafti országrészben találtatott 150 rutén, 2.040 horvát, 170 szerb, 360 oláh; a Duna-Tisza közti országrészben 67.000 tót, 6.500 rutén, 2.900 horvát (ebből Budapesten 21.300 tót, 150 rutén, 1900 horvát); a tisza-jobbparti országrészben 470 horvát; a tisza-balparti országrészben 500 horvát, 100 szerb és 1.000

oláh; a Tisza-Maros szögén 28.600 tót, 780 rutén, 4.150 horvát; végül a Királyhágón túli országrészben 1:700 tót, 1.070 rutén, 740 horvát és 210 szerb anyanyelvű 14 évnél idősebb egyén, akikről – minthogy a számlálás idején a mezőgazdasági munka szünetelt – feltehető, hogy túlnyomólag az iparban foglalkoztatták őket.

Azonban a budapesti állami, továbbá a temesvári és pozsonyi államilag segélyezett munkaközvetítőkön kívül más munkásközpont az országban nem volt, illetve az egész munkaközvetítés igen kevés munkaadó-egyesület, többnyire pedig a munkás-szakszervezetek kezében nyugodott, mely utóbbiak közül is azonban mindössze 15-18 szakma bir országos szervezettel. A munkástoborzás tehát a legnagyobb nehézségekkel járt. A nagy vállalatok ügynököket küldöttek ki, a kicsinyek pedig, amelyek ily áldozatokat nem hozhattak, kivált tavasztól ősziig, igen sínylették a munkáshiányt. A nagy költségek és nehézségek miatt azután a legtöbb munkaadó itthon nem is kísérletezett, hanem egyenesen a jól ismert külföldi munkáspiaczokhoz fordult és onnét hozatott idegen munkásokat.

III. Az idegen honos munkások szerepe.

A munkáslétszámnak honosság szerint való megoszlását pontosan nem ismerjük. A népszámlálásról szóló munka VII. kötete is csak némi tájékoztatást adhat e felől. E szerint 1900. évi január 1-én Magyarországon az ipar körében alkalmazott idegen honos (kereső és eltartott), segédszemélyzet következőképpen oszlott meg:

	Férfi	Nő	Együtt
Ács, asztalos, bográn stb.	2.566	1.190	3.756
Borbély és fodrász	146	14	160
Czipész és csizmadia	578	156	734
Kovács, lakatos, géplakatos stb. .	4.182	2.227	6.409
Kőműves	1.532	743	2.275
Kő- és könyvnyomdász	597	317	914
Mészáros és hentes	556	124	680
Molnár	1.356	710	2.066

	Férfi	Nő	Együtt
Pék	876	186	1.062
Szabó, varrónő, divatárús stb.	962	956	1.918
Szücs	38	30	68
Takács, posztószövő	1.243	1.226	2.469
Vendéglői, korcsmai, kávéházi alkalmazott	1.210	1.117	2.327
Egyéb iparágak	20.631	12.356	32.987
Összesen	36.473	21.352	57.825

E számokban mindenesetre befoglaltatnak a keresők és eltartottak egyaránt, holott az ipar körében alkalmazott segéd-személyzetnél általában a férfiak közül csupán 77%, a nők közül meg éppen csak 23% volt kereső. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy ezen arányszámok az idegen honosoknál bizonyára jóval nagyobbak voltak, mert hiszen éppen azok vándorolnak könnyebben, akiknek nincs családjuk, ha figyelembe vesszük továbbá, hogy a számlálás idején iparunkban nagy pangás uralkodott, végül különösen a gyáripar terén azóta észlelhető kétségtelen nagy fejlődést, úgy e számokat ma bizonyára már csak mint minimumot tekinthetjük. Vagyis túlzás nélkül azt merjük állítani, hogy a magyar ipar legalább 55-60 ezer idegen honos munkásnak nyújt keresetet.

A bányászat és kohászat körében 6.105 férfi és 3.504 női (kereső és eltartott) idegen honos segédszemély foglalkozott. Minthogy a bányamunkások jórésze telepítve van, itt az összes nőket hajlandó vagyok az eltartottak körébe sorozni, annál is inkább, minthogy a bányászat- és kohászatba tartozó nőknek általában csak 1.5%-a kereső. A férfiaknál a keresők általában 60%-ra rúgnak. Tekintettel azonban a nyolcz éves fejlődésre, itt is az összes kimutatott férfiakat keresőknek kell elfogadni.

Az iparban foglalkoztatott idegen honosok közül 51.851 osztrák, 2.010 német, 2.615 olasz és 1.349 más nemzetbeli (szerb, román, bosnyák, orosz, maczedon stb.) volt. Az idegen honos bánya- és kohómunkásoknak is felénél több volt osztrák, azután mintegy 600 olasz, néhány száz német és egyéb nemzetbeli találtatott.

Az idegen honos munkásoknak a gyári és kisipar közötti támpontok alapján azonban a nagyipari üzemekben foglalkoz-

tátott idegen honosok számát 35-40.000-re, a kisiparban foglalkoztatottakét 20.000-re becsülöm. Az arány tehát az előbbiben 10-12%, utóbbiban pedig körülbelül 3.4% volna. A kisiparban foglalkoztatott idegen honos munkások arányszáma tehát elég alacsony és annak az országnak földrajzi fekvésében, a határmenti körülményekben elég magyarázatát találjuk. A véletlen is sok idegent sodort ide, végül pedig sokan közülök rég betelepedett, de honosságot nem' szerzett szülők, egyébként teljesen elmagyarosodott leszármazottjai. Egész más azonban a helyzet a nagyiparban, különösen ha figyelembe vesszük, hogy a gyári üzemekben mintegy 70.000 napszamos foglalkozott, akiknek természetesen túlnyomó nagy része, azaz körülbelül 90%-a magyar honos; A gyári munkásoknak legalább 10-13%-a, a művezetőknek és előmunkásoknak pedig éppen 20-25%-a idegen honos. Ez természetes is, minthogy a kisiparban, néhány új iparágat, mint a menyezetkészítő, villamos szerelő, üvegfestő, bőrdíszműipart stb. kivéve, nincs is reájuk szükség. Csak rendkívüli viszonyokra vezethető vissza, hogy az építőiparban néhány ezer idegen munkás dolgozik. Ezek többnyire a Bécsben kizárt, illetve az ottani sztrájkok elől ide menekült, továbbá a nálunk esztendőnkön át dúlt harcok idején Galicziából behozott munkások. Nyilván ezekre sincs semmi szükség, mert az említett harcok idején tőlünk több építőiparos munkás vándorolt ki. Szintén csak rendkívüli okra, azaz a kivándorlásra vezethető vissza, hogy az egész felvidéket cseh, morva, sziléziai és lengyel mesterlegények árasztották el.

A gyáriparban azonban éppen az előmunkások magas arányszáma mutatja, hogy túlnyomólag tanító szerepük van. Egyes iparcsoportban e szerepök különösen szembetűnő. így pl. a textiliparban a napszamosok 3%-a, a gyári munkások 6%-a, ellenben az előmunkások és művezetők 40%-a; a papíriparban a napszamosok 2%-a, a munkások 4%-a és az hőmunkásoknak szintén 39%-a; a bőriparban a munkások 6%-a, az előmunkások 30%-a volt idegen honos. Ezek után következik a vegyészeti ipar 8, illetve 19; a kő-, föld-, agyag- és üvegipar 13, illetve 16; az élelmezési stb. továbbá a ruházati iparok 4, illetve 16, a faipar 7, illetve 13, a vas- és fémipar 5, illetve 13, a gépgyártási stb. ipar 4, illetve 13, végül a sokszorosítóipar 3, illetve 12%-kal.

A textiliparban a gyárak túlnyomó nagy része egészen új alapítás lévén, az idegen honos előmunkások magas arányszáma tökéletesen érthető. Egyébiránt a késmárki és legújabban a nagy-disznódi szakiskolák kellő számú magyar előmunkást igyekeznek kiképezni, akik tudásuk tökéletesbítése végett ösztöndíjjal rendszerint még külföldi iskolákba, illetve gyakorlatra szoktak kiküldetni. Különösen a magyar vidéken lévő, u. m. a győri, szombathelyi, pápai, kispesti, újpesti, pusztaszentlőrinczi, erzsébetfalvai stb. textilgyárak magyar munkásaik tanulékonyságával, ügyességével teljesen megvannak elégedve. A papiros- és papírárúgyártásban számos olyan eljárás van, amelyet hazai munkásaink még nem ismernek. A bőrgyárakban is azért van oly sok idegen előmunkásra szükség, mert hazai munkásaink az új cserzési eljárásokat nem ismerik, azonkívül pedig, mivel a bőrdíszműgyárak egészen új létesítmények. A kő-, föld-, agyag- és üvegyipari csoportban a cement és cementárú gyárakban az olasz, az üvegyárakban a cseh munkásokra – kik e szakmákban világszerte a legjobbakkal vannak elismerve – valóban szintén szükség van. De semmiesetre sem oly mértékben, mint ahogy azt egy Zemplén vármegyei üvegyárban találtuk, ahol a 21 főből álló egész munkáslétszám egytől-egyig osztrák honoságú volt. Az idegen honosok nagyobb része azonban a mész-, magnezit- és kőbányákban dolgozott, ahol a robbantást és kőfejtést többnyire olaszok végzik. Állítólag a robbantást a hazai munkások nem értik, a kőfejtést pedig, mivel nagyon megerőltető, nem vállalják. Nevezetesen, hogy a horvátok, mint e szakmában speciális munkások az egész országban találhatóak. Hasonlóképpen a téglagyárakban mindenfelé sok lengyel munkás található. Egy budapesti téglagyárban 23, egy másikban 30, egy harmadikban 34, egy negyedikben 40, egy ötödikben 195, egy hatodikban meg éppen 243 lengyel munkás volt. Amióta azonban nálunk az építőipar pang, ellenben Németországban virágzik, a lengyel és morva téglavető be-
vándorlása tőlünk odaterelődött. Újabbban az építkezések terén ismét némi élénkség lévén észlelhető, a téglagyárak általában nehezebben kaptak munkásokat és egyidőben a tiszamenti régi kubikusokat keresték. De azok annyit kértek, hogy a munkaadók inkább olasz munkásokat hoztattak. Úgy a kő-

bányákban, mint a téglagyárakban egyébiránt az idegeneket azért is kedvelik jobban, mint a hazai munkásokat, mert azok szakmájában dolgoznak és így igen szorgalmasak. Az élelmezési és élvezeti iparcikkeket gyártó iparcsoportha tartozó malmokban és czukorgyárakban sok a cseh, a sörkeményítő-, szesz- és élesztőgyárakban általában az osztrák és német művezető. A malmok és czukorgyárak ugyan magyar munkásaikat a csehekkel, kik e szakmában a legjobbaknak vannak elismerve, teljesen egyenrangúaknak vallják, azonban ezen iparokban a hazai szakiskolák hiánya igen érezhető. Úgy a budapesti, mint a vidéki sör- és szeszgyárakban igen sok a lengyel munkás is. A szalámigyárakban pedig mindenütt nagy számmal foglalkoztatnak olasz munkásokat. Egy győri szalámigyárban pl. 58 munkás közül 24, egy szegediben 51 közül 24, egy budapestiben 38 közül 14, egy másik fővárosiban 316 közül 49 (és 12 osztrák), egy debreczeniben 53 közül 23 volt olasz. Állítólag ezek a szakmát jobban értik. Ezzel szemben azonban egyik legnagyobb gyárosra hivatkozhatom, aki megvallotta, hogy az olasz munkásoknak e szakmában való alkalmazása merőben csak régi megrögzött szokás. A ruházati iparban az idegen előmunkásoknak arányszáma nagy csupán, abszolút számuk egészen csekély. Főként a cipőgyárakban vannak alkalmazva, melyek ugyanis egészen újonnan létesültek. Meg kell azonban jegyezni, hogy a nagyobb szabók, különösen pedig a női szabók csaknem kivétel nélkül 1-2 bécsi szabászt tartanak. A női szabók panaszzolják, hogy a népességnek csak legalsó rétegéből való nők' keresik e foglalkozást, akik kellő értelmiséggel és ízléssel nem bírván, legföljebb csak varrónőknek valók. Díszítőnőt, szabásznőt ezekből nevelni nem lehet. Jó keztyű-szabászt is külföldről kell hozatni.

A faiparban nagy számban alkalmazott idegenek zömét a felvidéki fűrésztelepek és hajlított bútorgyárak munkásai adják. Azonban Háromszék, Csik, Kis-Küküllő és Hunyadvármegyéék fűrésztelepein is sok osztrák (lengyel és krajnai) munkás dolgozik. Ezekre az üzem állandóságának biztosítása végett van szükség, amennyiben nyáron is megmaradnak és legfeljebb karácsonykor mennek 2-3 hétre haza, mikor az üzem amúgy is szünetel. Különben az erdei famunkákhoz elé horvát és olasz munkásokat hozatnak.

A vas- és fémipari, továbbá gépgyártási iparokban az idegenek arányszáma elég kedvező. Leginkább a vas- és aczélöntődékben, szerszám-, vasedény-, író toll-, töltény-, bádoga-áru-, csillár-, továbbá a gép-, fegyver-, waggon-, varrógép- és kerékpár-, műszer-, elektrotechnikai cikkek készítő-gyárakban, továbbá a villamos áramfejlesztő telepeken találhatók. Vas- és fémipari szakiskoláink jelességét dicséri, hogy ezen iparokban a hazai munkások mint előmunkások is teljesen beválnak. Új iparcikkek, mint pl. kasza, sarló, szerszám, mérleg, patkószeg, író toll, töltény, orgona, stb. készítésénél is a külföldi előmunkásokat hamarosan nélkülözhetővé tették.

Végül a sokszorosító iparban az idegen előmunkások arányszáma ugyan a legalacsonyabb, mégis ezen iparnak az ország nyelvéhez való viszonyánál fogva eléggé szembetűnő. Valóban Fiúméban az olasz, egyebütt a német nyelv ismerete miatt van az idegenekre szükség, annál inkább, mert a magyarosodás annyira haladt, hogy régi német nyomdászcsaládok sarjai sem bírják már e nyelvet. Másfelől azonban a sokszorosító iparban sok új eljárás, gépészeti és technológiai eljárás merült fel. Hazai szakiskola hiánya nagyon érezhető és ennél fogva ez az ipar csak a külföldi munkások segítségével bír a kor színvonalán maradni.

A bányá- és kohóvállalatokban az idegen honos altisztek, művezetők és előmunkások az összeseknek hozzávetőlegesen mintegy 8.10%-át, a bányamunkások 8%-át, a bányákban dolgozó ipari munkások 4%-át, a napszámosok 3%-át, valamennyi idegen honos együtt az összes alkalmazottak 7%-át teheti. Tehát a hazai munkások arányszáma jóval kedvezőbb, mint az iparban, ami az ipari munkások sokkal nagyobb képzettséget igénylő sajátosságánál fogva természetes is. Egyedül a kőszénbányászatban romlik az arány, ami ismét a bányászat ezen ágában uralkodó kedvezőtlen munkásviszonyokat, azaz a termelés roppant növekedése folytán előállott és itthon nem fedezhető munkáshiányt tükrözteti vissza. Ugyanis a kőszénbányászatban az idegen honos altisztek és művezetők arányszáma bizonyára eléri a 20%-ot, a munkásoké a 12%-ot, a bányákban foglalkoztatott ipari munkásoké a 8%-ot és a napszámosoké a 3%-ot, úgy hogy valamennyi idegen honos együtt az összes alkalmazottak 11%-át tette.

Daczára azonban, hogy e számadatokból a gyár-
iparban, továbbá a bányá és kohóvállalatokban foglalkoz-
tatott idegen honos munkások túlnyomóan tanító szerepe
megállapítható, e vállalatok földrajzi elhelyezkedését sem
szabad figyelmen kívül hagyni.

Ugyanis pl. minthogy sok téglagyár, azután a kőbányák
és fűrésztelepek nagy része, a mezőgazdasági szeszgyárak
legnagyobb része, több papírgyár és bőrgyár a Felvidéken,
hasonlóképpen számos kőolaj finomító a galicziai határon van,
továbbá egy nagy cacao- és csokoládégyár, egy rizshántoló-
és keményítő-, azután egy nagy papír-gyár Fiúméban, egy
nagy conservgyár Mosonban, a legnagyobb kefégyár Pozsony-
ban, több kőolaj finomító, műtrágya-, papirosárú-, szesz-, sör-,
tégla- stb. gyár Budapesten van, tisztára ezen körülmény is,
az idegen honos alkalmazottak arányszámait a szóbanforgó
iparágakban lényegesért befolyásolja.

Az ipar körében alkalmazott idegen honos segédszemély-
zet (kereső és eltartott) 1900-ban országrészenként a túloldali
táblázat után oszlott meg.

Azt látjuk tehát, hogy az idegen honos munkások tekin-
tetében első helyen a Duna-Tisza köze áll, amennyiben ezen
országrészben számuk 23.213 volt. Ezen számból azonban
egyedül Budapestre 19.254 és Pest-Pilis-Solt-Kiskún vár-
megyére 3.382 jutott. Ezután a Felvidék következik, ameny-
nyiben a Duna-balparti országrészben 11.035, a Tisza-jobb-
parti országrészben pedig 6.922 idegen munkás volt. A dunán-
túli országrészre már csak 5.186, azonban Fiúméra 4.877,
végül a Királyhágón túlra 3.131, a Tisza-Maros szögére
2.133 és a Tisza jobbpartjára csak 1.328 idegen honos
munkás jutott.

Az összes munkások létszámához viszonyítva tehát
mindenesetre Fiume áll legelői, sőt az összes többi ország-
részek fölött messze kimagaslik. Ott ugyanis az idegen
honosok az összes munkásoknak mintegy 55-60%át tették.
Ennek oka az, hogy Fiume az osztrák határtól alig néhány
lépésnyire fekszik és így az ottani vállalatok előbb kapnak
az osztrák tartományokból, vagy akár Olaszországból mun-
kásokat, mint az anyaországból, melylyel megfelelő érintke-
zésök nincsen. Fiume után közvetlenül Budapest következik,

Ország rész	Osztrák		Német		Olasz		Egyéb		Összesen	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
	I. Duna balpartja	6.194	4.196	178	123	200	04	48	32	6.620
II. Duna jobbpartja	2.905	1.876	127	69	115	33	48	13	3.195	1.991
III. Duna-Tisza köze*)	13.288	7.629	628	431	424	161	475	177	14.815	8.398
IV. Tisza balpartja	4.287	2.145	110	56	143	54	79	48	4.619	2.303
V. Tisza jobbpartja	907	225	11	11	107	27	32	8	1.057	271
VI. Tisza-Maroszsöge	1.174	546	51	21	87	23	166	45	1.498	635
VII. Királyhágón túl	1.648	693	111	71	377	113	86	32	2.222	909
VIII. Fiume	2.023	2.115	9	3	392	295	43	17	2.457	2.420
Magyarország	32.426	19.425	1.225	785	1.845	770	977	372	36.473	21.352
*) Budapest	11.123	6.368	507	361	281	104	362	150	12.273	6.901
Pest-Pilis-Solt-Kiskún vm.	1.877	1.125	89	51	96	48	52	24	3.114	1.248

ahol az ipari munkásoknak mintegy 17%-a idegen honos. Ebből körülbelül 10%-a gyári és 7%-a kisiparra jut. A főváros után nem csak merőben, hanem viszonylag is Turóc, Liptó, Szepes, Sáros, Ung, *Zemplén* és Bereg vármegyékben van a legtöbb idegen honos munkás, majd pedig a nyugoti határszélen: Mosón, Sopron és Pozsony, végül Hunyad vármegyében. Az előbbieken a cseh-morva-lengyel beszivárgás emeli arányszámukat magasra. A nyugoti határszéli vármegyékben pedig azért vannak oly nagy számmal, mert helyben nem igen kapni munkásokat, az ország más vidékeiről valóknak lakásokat kellene építeni, míg a határon túli szomszédos osztrák községekből az emberek naponta átjárnak és este otthonukba visszatérnek. Hunyad vármegyében ellenben a fűrésztelepek osztrák és olasz, továbbá a bányavállalatok telepített idegen munkásai adják a jóval az országos \ átlag fölött álló arányszámot. '

Aminthogy azonban az ipar a városi góczpontokban tömörült, akként az idegen munkások arányszáma tekintetében a törvényhatóságokon belül és egyébként is egyes városok igen kimagaslanak.

így Fiúmén és Budapesten kívül igen sok az idegen honos munkás Sopronban, Pozsonyban, Kassán, Temesvárt, Nagy-Váradon és Újvidéken.

A mi idegen honos ipari munkásainkat tehát két nagy, egymástól lényegesen különböző csoportra lehet osztani. Az egyikbe tartoznak a nyugatról jött, tanult szakmunkások, akiknek nálunk túlnyomólag tanítószerepök van. Nagyobb részök a korábbi évtizedekben jött be az országba. Sokan közülök már 25-30 éve vannak itt, megtanultak magyarul, itt nőüllek, gyermekeik már csak magyarul tudnak, mégis az egész család idegen honos, mert a családfő az eljárás költséges volta miatt a magyar honosságot nem szerezte meg. Ezekre zsenge iparunknak mindenestre szüksége van. Újabban azonban, ha el is jönnek, nem szívesen maradnak nálunk, azaz nem igen telepednek meg. Ennek oka a mi drága megélhetési viszonyainkban rejlik. A Magyarországi Szakszervezeti Tanács a munkátalanok segítése ügyében a fővároshoz benyújtott egyik beadványában azt mondja: »Az a magyar munkás, aki ha csak rövid ideig dolgozott valamely külföldi városban

és visszatér Budapestre, lehetetlen, hogy el ne keseredjék, ha látja, hogy e földművelő államban drágábban fizeti a kenyeret, burgonyát, húst és egyéb élelmi szereket, drágábban lakik, mint akár az osztrák fővárosban. Szívesen szökik a kültekre, de amennyit megtakarít ott a házbéren, azt elszedik tőle a villamos társaságok. Sehol a világon nem oly rossz és drága a közlekedés, mint Budapesten.« A tanult külföldi munkások azonban mind megtakarításra dolgoznak, amit ily körülmények között nálunk – az otthoninál gyakran nagyobb keresetök daczára – elérni nem bírnak.

Másfelől azonban állhatatlanságuknak az is az oka, hogy a munkásoknak manapság már nem kicsinyelhető szellemi igényeik nálunk egyáltalában nem nyernek kielégítést. Különösen vidéki városaink az alsóbb osztályok szellemi táplálékáról, a népies cultura műveléséről egyáltalában nem gondoskodnak. Főként azonban a nyelvünket sem értő idegen munkásoknak hasonlíthatatlanul kevesebb szórakozást nyújtanak, mint az ugyanakkora, vagy akár kisebb hazájokbéli városok.

A betelepülők második csoportját a Galicziából, Bukovinából, továbbá a Balkánról beözönlő tanulatlan munkások képezik. Ezekre ipari haladásunk szempontjából szükség egyáltalában nincsen. Különösen a Felvidéket és az ország észak-keleti részeit teljesen előzőnlő lengyel munkások nagy tömegeit kell aggodalmasnak tartanom. Ezek életszínvonala ugyanis még a hazai tót és rutén népénél is alacsonyabb lévén, munkajárjukat olcsóbban kínálják és emezek szájából a falatot kivesszik. Az ekként kiszorított tót és rutén munkások azután lehúzódnak az ország belsejébe és szín-magyar városokban gombamódra szaporodnak. Sőt maguk a lengyelek is, kik itt magasabb culturát, jobb megélhetést találván – ellentétben a nyugatról bevándoroltakkal – szívesen megtelepednek, a felvidéki vármegyéket immár csak átmeneti állomásnak tekintik, hogy még jobb keresetekért az ország belsejébe ereszkedjenek. Egyelőre mindezek a tótok, rutének és lengyelek leginkább csak a teherhordási és durva napszámosmunkát végzik, azonban így is – az élet színvonalat, de egyúttal physikai és morális tulajdonságait tekintve sokkal magasabb rendű – a magyar munkás béreit lenyomó tartaléksereget szaporítják. Másfelől azonban a kiszorított tótok és rutének ezrével men-

nek le mezőgazdasági munkára az Alföldre és Dunántúlra. És pedig nem csak a fenyegető sztrájk elhárítására és államilag szervezett munkástartalékba, hanem magánosokhoz is, akiknél immár rendszerré vált, hogy évről-évre csakis felvidéki nemzetiségi munkásokat szegődtenek, egyszerűen azért, mert olcsóbbak.

Általános uralkodó felfogás, hogy a nemzetiségek széles rétegeit sem az iskolai törvényeknek, sem a közigazgatásnak egyedül magyarokká átalakítani nem sikerül. A városi élet és főként a gyáripár, a munkások tömörülése az az eszköz, mely a nemzeti egybeolvadás munkáját gyorsítani képes. Ezt az eszmemenetet fejtegeti a »Közgazdasági Szemle« f. évi januári füzetében KOVÁCS ALAJOS »A bányászat és nagyipar hatása a magyarosodásra« című szép tanulmányában. Hatvan feltűnő gyorsasággal fejlődött község adatait mutatja be, melyekben a bánya- és nagyipari vállalatok fejlődése folytán 1890-től 1900-ig a népesség 55%-kál, a magyarság ugyanezen községekben 8.4%-kal, a nem magyar ajkú népesség ellenben csak 33.2%-kal növekedett. Reámutatott továbbá arra, hogy a Hunyad és Komárom vármegyei bányavidékeken, a Felvidéken Zsolnán, Ruttkán, Kisgaramon, Lopéron, különösen azonban Korompán a magyarságnak mily hatalmas góczpontjai alakultak. Végül arra az eredményre jut, hogy nálunk is a bányászati és nagyipari tömörülés általa ban a többségben lévő és uralkodó fajnak kedvez. Ámde a külföld hasonló példái mellett maga is észreveszi, a brüxduxi cseh nyelvsziget képződését, mely az égervölgyi és elbavidéki németséget kétfelé szeli. Reámutat a rajna-westfáliai óriási mérvű lengyel településre, mely 100.000 főt meghalad, külön városrészeket alkot, számos egyesületet tart fenn stb., bár azt hiszi, hogy a németség óriási ereje, evvel szemben a lengyelség gyöngesége és culturalis elmaradottsága folytán utóbbiak fajukra nézve előbb-utóbb mégis csak el fognak veszni.

Teljesen egyetértek KOVÁCS ÁLMOS-nak az 1880-1900. évek adataiból levont fenti következtetéseivel és elismerem, hogy a magyarosodás említett rendkívül örvendetes példái tényleg a bányászat és ipar fejlődésének köszönhetőek. Sőt a magyarság száma nemcsak egyes vidékekre való beván-

dorlása folytán, hanem különösen a városokban éppen fordítva, az oda bevándorolt nemzetiségi elemeknek a magyarságba való beolvadása által nőtt. Ez a jelenség azonban csakis úgy érthető, hogy a bevándorolt nemzetiségek száma a magyarokéhoz viszonyítva mégis csali elenyésző volt.

Újabban azonban azzal a jelenséggel találkozunk, hogy az ipar nagyobb mérvű fejlődése folytán számos vidék vagy város magyar lakossága jelentékenyen szaporodott ugyan, de a nem magyar ajkúak kisebbsége, abszolút számokban mégis ezerekre rúg.*) Nem zárkozhatom el tehát az elől az aggodalom elől, hogy ahol a nemzetiségi munkások nagy tömegei ily zárt sorokban megtelepednek, ezek több-kevesebb magyar szót ezután is meg fognak ugyan tanulni, de nemzetiségükből épp oly kevéssé fognak kivetkőzni, mint akár a csehek Bécsben, a lengyel zsidók Londonban, az olaszok New-Yorkban, vagy mint általában a kivándorlók Amerikában.

Jól tudom, hogy sem az ipari, sem a mezőgazdasági termelés nem érzelmi, se nem nemzetiségi kérdés, hanem a czeruza és rideg számítás dolga. Mégis ezeket a cseh, morva, lengyel és rutén bevándorlókat nem kívánatos elemeknek kell neveznem. Mert habár egyfelől – látszólag – a munkáshiány baján segítenek, addig másfelől egyenesen előmozdítják a kivándorlást. Ugyanis mint mikor a mozdony a vasúti kocsihoz ütközik és az a lökést a többi kocsinak sorra tovább adja, e beözönlés a vázolt belső vándorlás folyamatát idézi elő és végeredményben oda vezet, hogy a teljesen igénytelen, rosszul fizetett, másodrangú munkások piszkos versenye a tanultabb magyar munkásokat saját hazájukban a munkanélküliek közé szorítják le és az ősidők óta magyarok lakta

*) Már 1900-ban Budapesten: 24.726 tót, 7.663 lengyel, 5.506 cseh-morva, 1.973 horvát, 1.860 szerb, 1.216 olasz, 1.112 oláh; Pozsonyban: 2.137 horvát, 1.418 cseh-morva, 100 olasz, 73 lengyel; Pécssett: 7.223 német, 210 tót, 644 horvát; Győrben: 925 német, 140 tót, 109 cseh-morvát, 47 lengyel, 52 olasz; Kolozsvárott: 105 cseh-morva; 116 lengyel, 68 tót; Sopronban: 134 tót, 702 horvát; Nagy-Váradon: 1.127 német, 157 tót, 208 lengyel, 68 cseh-morva; Debreczenben: 674 német, 73 tót, 21 lengyel, 43 cseh-morva, 62 olasz; Aradon: 136 tót, 80 lengyel, 141 cseh-morva; Temesvárott: 233 tót, 104 horvát, 404 cseh-morva, 80 lengyel; Komáromban: 561 német és 133 tót találtatott.

földről a magyar parasztot kitűrják. Úgy az ipari munkásokat tehát, mint a parasztokat kivándorolni kényszerítik.

Az 1909. évi népszámlálás alkalmával a nagyipari munkásoknak még csak 49.4%-a, a kisipariaknak pedig 60.5%-a volt magyar és 65.5%-a, illetve 78.3%-a tudott magyarul. Attól tartok, hogy e bevándorlás, belső vándorlás és kivándorlás folytán a magyarság arányszáma – ha talán éppen nem is csökkent – de semmi esetre sem mutatja a kívánatos változást. Már pedig ennek az a következménye, hogy ott, ahol a nemzetiségi munkások nagy tömbjei képződtek, a magyarság beolvasztó ereje viszonylagosan csökkent.

E munkások beözönlésének tehát culturellenes és nemzetpusztító hatása van, mert amíg az olcsó munkaerő piszkos versenyére alapított és e révén tengődő néhány száz iparvállalatot tart fenn, addig másfelől a munkásképzésért, az iparfejlesztésért és a parasztmentésért hozott áldozatokat rontja le és legnagyobb akadálya a magyarosodásnak.